

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПРОЕКТ «ВЕЛИКА СЕРБІЯ»: ФОРМУВАННЯ ТА СУЧАСНЕ ВИКОРИСТАННЯ

У статті розглянуто процес формування та розвитку ідеології пан-сербізму. Представлено проекти політичних організацій, що мають на меті практичну реалізацію ідеї об'єднання «сербських» територій. Проаналізовано активність сучасних прихильників ідеї пан-сербізму і розглянуто основні територіальні претензії прихильників пан-сербізму до країн-сусідів.

Ключові слова: геополітичний проект; ідеологія пан-сербізму; територіальні претензії; конфлікт.

В умовах глобальної економічної кризи, що впливає на активізацію соціально-політичних процесів, актуальними стали геополітичні проекти просторової реструктуризації, висловлювані як представниками влади, так і представниками громадських організацій. При цьому спостерігається експлуатація ідей етнонаціональної консолідації, ескалація етнотериторіальних суперечок, вирішення яких розглядається як спосіб подолання національно-політичних і соціально-економічних проблем.

На початку XXI ст. ідеї «етнонаціонального відродження» отримали масове поширення і політичну платформу в низці країн і Балканського півострова, де політично зміцніли рухи ірредентизму і сепаратизму, що розвивають сформовані раніше образи цілісних національних просторів. Представники ультраправих рухів увійшли у владу, впливаючи на активність територіальних претензій заради реалізації «ідеї національної держави».

Особливості сучасного розвитку «етнонаціонального відродження» в Європі широко вивчаються такими дослідниками, як Е. Гросс, Е. Гуськова, Н. Батраєва, В. Букарський, А. Задохін, П. Іскендеров, М. Мартінова, А. Міллер, А. Мильнікова, С. Насонова, О. Неменський, А. Низовський, О. Петруніна, Ю. Рубинський, Н. Смірнова, С. Чіркович, А. Язькова, С. Ярчевіч. Не менш активно досліджують цю тематику дослідники так званого «далекого зарубіжжя», серед яких – М. Бечковіч, Р. Елзі, С. Калчев, П. Майло, Д. Мирович, С. Мольєвіч, С. Полло, А. Путто, С. Скенді, І. Табів, С. Хасані, Л. Христового, К. Чекрезі, Р. Чосья, К. Фрашері та ін.

Завданням статті є аналіз особливостей розвитку геополітичного проекту «Великої Сербії» та визначення тенденцій його політичної активності на сучасному етапі.

Слід зазначити, що більшість країн регіону (на Балканському півострові частково або повністю розташовані 12 країн: Болгарія, Сербія, Македонія,

Чорногорія, Греція, Косово, Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Словенія, Румунія, Туреччина) з різним ступенем відвертості ностальгують за періодами свого максимального територіального розширення, звертаючись до карт довоєнного або воєнного періоду. Здійснений цими країнами курс «повернення до Європи» (Греція, Словенія, Румунія, Хорватія і Болгарія є членами ЄС) або членства в НАТО (Албанія, Хорватія, Румунія, Туреччина, Греція, Болгарія, Словенія) не позбавляє від установлення після Другої світової війни конфігурації національних кордонів і не вирішує питань етнонаціонального характеру, актуальність яких у регіоні не зменшувалася. Війна в Косово в 1996–2008 рр., події в Боснії та Герцеговині довели гостроту цих питань у регіоні. Виступаючи в міжнародному суді, сербський лідер С. Мілошевич зазначав, що на Балканах «анонсовано» Третю світову війну і зроблено це фактом визнання міжнародним співтовариством можливості перегляду повоєнних кордонів у регіоні (після визнання Косово 108 державами світу) і визнання можливості реалізації в Європі міжнародного принципу «самовизначення народів». Так, за твердженням О. Неменського, проголошенням незалежності Косово (2008 р.) світ дав відмашку процесу створення «Великої Албанії» [6]. Водночас автоматично було запущено альтернативний «Великій Албанії» проект на Балканах – це проект «Великої Сербії», для якого характерне прагнення обґрунтувати цивілізаційну єдність балканських народів як єдність на основі православ'я і пан-славізму. Найбільш поширеною формою пан-сербізму є обґрунтування необхідності створення федерації з центром у Белграді, політичним утіленням якого в історії був югославізм.

Спочатку ідеологія пан-сербізму розвивалася для обґрунтування національної незалежності Сербії, яку було втрачено в результаті завоювання турками (спочатку битва на Косівському полі, а потім

завоювання в 1459 р.) після нетривалого періоду самостійності під час правління Стефана Душана (1331-1355 рр. після звільнення від влади Візантії).

Утім, засновником пан-сербізму вважається сербський просвітител XVIII ст., поет, радник першого ватажка Сербського повстання 1804-1813 рр. Георгія Карагеоргія – Доситея (Дмитро) Обрадовіч, який стверджував, що жителі Балкан – Сербії, Боснії і Герцеговини, Чорногорії, Далмації, Хорватії, Сірмії (Sirmium, сьогодні – Сремська Мітровіца – місто в автономному краї Сербії – Воєводині), Банату і Бачки – є братами незалежно від релігії і церкви. Крім Д. Обрадовича, серед перших ідеологів об'єднання православного слов'янського населення Балкан навколо Сербії, але збереженням їхньої культурної і політичної рівності були діячі XVIII ст. Йован Раїч і Сава Текелія, пан-слависти Петро II Негош (чорногорець), Вука Караджича (серб) та ін. [11].

Утворення Сербського князівства після Першого Сербського повстання в 1813 р. і визнання турецьким султаном правителем Сербії Мілоша Обреновича в 1830 р. (через 15 років після Другого сербського повстання) не вирішило всіх протиріч, і розвиток ідей «Великої Сербії» відбувався в процесі антиосманських виступів XIX ст. Проект сербської держави, яка, крім Сербії, включала б в себе «Стару Сербію» (сьогодні Косово), Чорногорію, Боснію і Герцеговину в 1808 р. розробив Іван Югович (міністр в уряді Карагеоргія) [10, с. 44]. Але перше використання терміна «Велика Сербія» пов'язують із сербським державним діячем XIX ст. Іллею Гарашаніним, який у 1844 р. запропонував Програму нової зовнішньої політики Сербського Князівства – «Нариси». В основі Програми були проекти Франтішека Заха про завершення Сербією своєї історичної місії об'єднання сербів, розпочатої царем Душаном у XIV ст. Проте дослідники вказують на розбіжності в планах Заха і Гарашаніна. Якщо Зах бачив Сербію як ядро майбутньої югославської імперії, де хорватам було б надано рівні права, то Гарашанін бачив тільки Сербську імперію. Сильна незалежна Сербія мала б, за задумом Гарашаніна, перешкодити великим державам – Англії, Росії, Австро-Угорщині та іншим – зайняти позиції Туреччини на Балканах. Прагнучи реалізувати плани, Гарашанін уклав у 1866-1867 рр. кілька договорів і угод із Румунією, Чорногорією, Грецією і так створив Балканський Союз 1866-1868 рр. Згодом «Нариси» стали основою зовнішньої політики багатьох сербських державних діячів, у тому числі Олександра Карагеоргійовича, Михайла Обреновича, Ніколи Пашича.

У 1878 р. за умовами Берлінського конгресу Сербія отримала незалежність, а в 1882 р. її було проголошено королівством. У результаті Балканських воєн 1912-1913 рр. до складу Сербії було включено території Косова, частину Македонії, частину Санджака. А після Першої Світової війни Сербія стала ядром Королівства Сербів, хорватів і словенців, яке з 1929 р. стало називатися Королівством Югославія. На початку XX ст. сербський дослідник Йован Цвйїч писав, що Сербія як Велика держава може відбутися тільки за наявності виходу до моря, а

Сербію, позбавлену виходу до Адріатичного моря, він називав «обнесеною парканом країною, в якій серби – заарештований народ» [1].

Ході Другої світової війни територію Сербії в 1941 р. було окуповано німецькими військами, а частину території було передано сателітам Німеччини – Угорщині та Болгарії, а також Албанії. У роки Другої світової війни ідеологом проекту великої і етнічно однорідної Сербії був Стеван Мольєвіч, який написав роботу «Гомогенна Сербія» (1941) і став поряд із Дражі Михайловичем головним ідеологом націоналістичного руху четників [5]. Зокрема, Дражі Михайлович писав про необхідність «створити Велику Югославію, етнічно чисту в межах Сербії, Чорногорії, Боснії і Герцеговини ... Провести чистку державних територій від усіх національних меншин і чужих елементів ... Очистити Боснію від мусульманського і хорватського населення» [3, с. 131].

Після війни (з 1947 р.) до федеративної держави ФНРЮ, а потім до СФРЮ входили шість держав до розпаду Югославії в 1991-2003 рр.

У другій половині XX ст. в Югославії були популярні спроби розширення впливу Белграда на сусідні держави за допомогою федералізації. Ідею Балканської федерації відстоював Йосип Броз Тіто, який виступав за створення Південнослов'янського Союзу, за об'єднання Албанії з Югославією. Однак дослідники зазначають: «Йосипа Броз Тіто значно більше цікавила доля задуманої ним Балканської федерації, ядром якої стала б Югославія. Він готовий був пожертвувати Косово, щоб зробити власні плани привабливими для Албанії» [3, с. 134]. Однак цей проект так і не був реалізований. У 90-і рр. першими сигналами до розпаду стали протести національних еліт проти ситуації, що склалася в Югославії. Причому одні були незадоволені «конфедеративним» поділом на автономні краї, економічними перевагами Словенії та Хорватії, інші були незадоволені унітаризмом, «югославським націоналізмом», гегемонією Сербії [4]. Поданий розкол і війна радикалізували геополітику регіону, що стало поштовхом до відродження проекту «Великої Сербії».

Прихильниками відновлення впливу Сербії в сусідніх незалежних державах у 90-і рр. були: лідер Сербського руху оновлення (Српски покрет обнові) Вука Драшкович, сербський громадський діяч і поет Матія Бечкович, Зоран Джінджич та Гойго Джого (тоді лідери Демократичної партії, які створили «Проект національної програми»), Воїслав Коштуніца (глава Демократичної партії Сербії), Коста Чавошкі і Нікола Мілошевіч (лідери правонаціоналістичної Сербської ліберальної партії), Воїслав Шешель і Неманья Шаровіч (лідери Сербської радикальної партії) та ін. [2; 7].

Один із сербських лідерів Демократичної партії Гойко Джого писав: «Від часу Косівської битви до сьогодні в сербів не було більшої святині, ніж Косово. Сербська держава без Косова – те ж, що сер із діркою в грудях... Косово – сербський біль, і ми повинні вгамувати його» [7, с. 124].

Сербська радикальна партія, що об'єднала Народну радикальну партію і Національний рух четників від моменту заснування відстоювала ідею

об'єднання сербських земель задля створення «Великої Сербії», тому в її програмі споконвічно відкидалася можливість збереження СФРЮ. При цьому в програмі Сербської радикальної партії говорилося, що національною метою є: «Оновлення вільної, незалежної і демократичної сербської держави, яка охопить усе сербство, усі сербські землі. Це означає, що до її складу увійдуть (крім сербської федеральної одиниці у вузькому сенсі і Чорногорії) сербська Боснія, сербська Герцеговина, сербський Дубровник, сербська Далмація, сербська Ліка, сербський Кордун, сербська Банія, сербська Славонія, сербський західний Срем, сербська Бараня та сербська Македонія» [8].

Слід зазначити, що мова йде про приєднання до Сербії – Республіки Сербської – семи регіонів (Приєдор, Баня-Лука, Добой, Бієліна, Східне Сараєво, Требіньє), що перебувають у складі Федерації Боснії і Герцеговини, але заселених переважно сербами (88 % населення – серби).

Під «Сербським Дубровником» пан-сербісти розуміють місто-порт Хорватії – Дубровник, який після Першої світової війни входив до складу Королівства сербів, хорватів і словенців, однак сьогодні в ньому проживає 83 % хорватів.

Поняття «Сербська Далмація» вказує на претензії сербських націоналістів на берегові зони Адриатичного моря сучасної Хорватії і Чорногорії.

Термін «Сербська Ліка» означає претензію на територію історичного регіону Ліка, розташованого в центральній частині сучасної Хорватії (в більшій частині жупанії Личко-Сенська і на невеликих територіях жупаній Карловац і Задар).

Говорячи про «Сербський Кордун», пан-сербісти вказують на приналежність сучасної Карловацької жупанії Хорватії Сербії (жупанія займає центральне місце в Хорватії і межує з жупанією Личко-Сенська).

Термін «Сербська Славонія» означає претензію на історичну область Славонії, яка займає східну Хорватію і сьогодні представлена Віровітіцько-Подравською, Осієцько-Бараською, Пожежсько-Славонською, Бродсько-Посавською жупаніями, в яких чисельність сербів варіюється від 3 до 9 % населення.

«Сербський Західний Срем», який також постає об'єктом уваги пан-сербістів, є сьогодні територією Східної Хорватії – це Вуковарсько-Сремська жупанія.

«Сербська Бараня» – це території історичної області, заселеної угорським і сербохорватським населенням, розділеним у межиріччі Дунаю і Драви, які сьогодні розділені між Угорською Республікою (медье Бараня) і Хорватською Республікою (жупанія Осієк-Бараня).

Термін «Сербська Македонія» демонструє претензії Сербії на всю територію Республіки Македонія (історична – «Вардарська» – частина всієї Македонії), оскільки в 1918 р. та входила до складу Королівства Сербів, хорватів і словенців.

Ці територіальні претензії становили основу етнотериторіального конфлікту сербів і хорватів у 90-і рр. Після три місячних бомбардувань НАТО в 1999 р. по військових об'єктах в Югославії (Сербії) Сербська радикальна (націоналістична) партія В. Шешеля продовжує виступати проти зближення Сербії та ЄС, виступає за територіальну цілісність

Сербії і за тісну співпрацю Сербії з РФ і КНР. На парламентських виборах 2008 р. партія отримала 30 % голосів і 78 місць у Скупщині. Після розколу в рядах партії в неї залишилося 58 мандатів. Сербські «Радикали» мають своє представництво в Чорногорії – Партія сербських радикалів Чорногорії, у Боснії і Герцеговині – це Сербська радикальна партія Республіки Сербської, а також у Хорватії та Македонії. Загони сербських радикалів брали участь у воєнних діях у Боснії і Герцеговині, у Хорватії, а сьогодні сербські четніки (Слов'янський четнічеський загін Йована Шевіча під керівництвом Братислава Живковича) воюють на території ЛНР і ДНР в Україні проти української армії. Сербська радикальна партія і сьогодні називає створення Великої Сербії як головну політичну мету. За словами В. Шешеля, ідея Великої Сербії є сенсом партії.

Ще в 2011 р. представники шести сербських націоналістичних організацій території колишньої Югославії (дві організації з Сербії: «Двері» і рух «Світозар Мілетич», Сербська національна рада Чорногорії, Сербський народний рух «Вибір наш» із Баня-Луки, Сербська національна рада в Македонії та Сербське товариство «Задужбину» з Любляни, Цивільне об'єднання «Ядовно» з Баня-Луки в Хорватії) підписали в Белграді «Декларацію про співпрацю сербських патріотичних об'єднань». Секретар Керівного комітету Собору «Двері» Бошко Обрадович заявив, що Декларація підписується для того, щоб продемонструвати готовність «по-новому і серйозно» поставити сербське питання на Балканах. «Незалежно від того, в яких країнах ми живемо, і режиму в цих країнах, ми вважаємо, що в ХХІ ст. сербську інтеграцію, об'єднання сербів усіх і звідусіль ми повинні ставити на перше місце... Через 20 років після історичної поразки сербське національне питання не закрите. Декларація передбачає спільну роботу над об'єднанням і налагодженням зв'язків між сербами на всіх рівнях і через усі види суспільного життя «незалежно від геополітичних обставин і кордонів...», – заявив Обрадович [8].

Підтримує сербський націоналістичний рух і Сербська прогресивна партія, голова якої сьогодні – Олександр Вучич (а раніше Томіслав Ніколіч – сьогодні Президент Сербії з 2012 р.). Слід зазначити, що Т. Ніколіч до 2008 р. був одним із лідерів Радикальної партії і заступником В. Шешеля, а сьогодні зберігає звання четнічеського воеводи. Сама партія в 2014 р. отримала 50 % голосів і 160 із 250 місць у Народній Скупщині Сербії. Союзниками партії є партія «Єдина Росія» і Австрійська партія Свободи.

Сьогодні ситуація в Сербії залишається гострою та суперечливою через те, що Сербія й досі не зробила стратегічний геополітичний вибір між Митним Союзом та Європейським Союзом [9]. З одного боку, Сербія є претендентом на вступ до ЄС до 2020 р., але при цьому вона з 2000 р. має зону вільної торгівлі з Митним Союзом. Умовою вступу до ЄС є вихід із Митного Союзу і відмова від будівництва газопроводу «Південний потік», про що існує Резолюція рекомендаційного характеру Європарламенту від 17 квітня 2014 р. (втім, зважаючи на те, що 1 грудня

2014 р. президент РФ заявив, що РФ не здатна продовжувати будівництво цього газопроводу, доля проекту, очевидно, визначена). Між тим, прагнучи зберегти відносини з ЄС та НАТО, яке на Півдні Сербії має військову базу «Південь», Сербія на початку 2013 р. стала постійним спостерігачем в очолюваному Росією оборонному союзі – Організації договору про колективну безпеку (ОДКБ). До того ж у листопаді 2013 р. РФ та Сербія підписали двосторонню угоду про військову співпрацю, що готувалася 15 років, наслідком чого стало проведення у жовтні 2014 р. спільних російсько-сербських військових навчань «Срем-2014» та присутність президента РФ на військовому параді на честь перемоги над фашизмом у Сербії, що відбувся 16 жовтня 2014 р. Отже, очевидним постає посилення конкуренції США, ЄС та Росії за встановлення контролю над Сербією для у/отримання контролю над регіоном.

Очевидним стає також зростання політичної активності пан-сербізму, який і надалі шукатиме геостратегічної підтримки в союзах, що нададуть стимули економічному та геостратегічному підйому

Сербії. Затягування процесів євроінтеграції, посилення різниці економічних потенціалів у країнах Європи активізує пошук альтернатив тими країнами, які опинилися в зоні «периферії». Нажаль історія довела, що «периферійність» породжує посилення настроїв радикалізму, реваншизму, пошуку «історичної», а насправді – соціально-економічної, справедливості.

Отже, проект створення «Великої Сербії» є одним з активних політичних проектів реструктуризації на Балканах і в Європі в цілому. Апелюючи до ситуації (факту) визнання Косово європейськими державами як самостійного політичного утворення і продемонстрованої тим можливості визнання й інших політичних утворень в Європі або перегляду кордонів, сербські радикальні політичні сили розвивають ідеологію пан-сербізму як альтернативу ідеологіям пан-албанізму, пан-ісламізму, пан-тюркізму, пан-еллінізму на Балканському півострові і розглядають ідею пан-сербізму як засіб установаження «історичної справедливості», що демонструє очевидну загрозу стабільності в регіоні, подовження ескалації конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Батраева Н. Косово-Сербская Голгофа / Н. Батраева. – М., 2006. – С. 144.
2. Бечкович М. Че – трагедија која траје. Че: Трагедия, которой нет конца / Матия Бечкович // Руско-српски круг. Русско-сербский круг. – 2010/2011(2010).
3. Гуськова Е. Ю. Листая страницы сербской истории / Е. Ю. Гуськова. – М. : Индрик, 2014. – 368 с.
4. Мартынова М. Ю. Национализм в югославской федерации и этнизация политических процессов [Электронный ресурс] / М. Ю. Мартынова // Балканский кризис: народы и политика. – М., 1998. – Режим доступа : <http://srbija.narod.ru/martinovaNacionalizm.html>.
5. Мољевић С. Хомогена Србија [Електронний ресурс] / Стеван Мољевић. – Режим доступа : <http://nastavnikdamir.wordpress.com/>.
6. Неменский О. Независимость Косово и балканизация Центральной Европы [Электронный ресурс] / О. Неменский. – Режим доступа : <http://www.apn.ru/publications/article19437.htm>.
7. Сербия о себе: Сборник / [ред. О. Эдельман ; перевод с сербского Е. Потехиной]. – М. : Изд-во «Европа», 2005. – 520 с. (Евровосток).
8. Сербские националисты объединяются (28.02.2011) [Электронный ресурс] – Режим доступа : <http://www.rusimperia.info/news/id6316.html>.
9. Филимонова А. Сербия пытается «сесть на два стула, стоящие в разных помещениях (6.03.2014) [Электронный ресурс] / А. Филимонова. – Режим доступа : <http://www.geopolitics.ru/2014/03/serbiya-pytaetsya-sest-na-dva-stula-stoyashhie-v-raznyx-pomeshheniyax/>.
10. Чиркович С. История сербов / С. Чиркович – М. : Весь мир, 2009. – 448 с.
11. Ярчевич С. Предками Румын и молдаван были сербы (славяне) / Слободан Ярчевич [Электронный ресурс] / Информационное агентство «Русская народная линия – Режим доступа : http://ruskline.ru/analitika/2010/09/06/predkami_rumyn_i_moldavan_yavlyayutsya_serby_slavyane/.

Ю. В. Узун,

*к. полит. н., доцент кафедры истории и мировой политики,
Институт социальных наук Одесского национального университета имени И. И. Мечникова
г. Одесса, Украина*

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЙ ПРОЕКТ «ВЕЛИКАЯ СЕРБИЯ»: ФОРМИРОВАНИЕ И СОВРЕМЕННОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ

В статье рассмотрен процесс формирования и развития идеологии пан-сербизма. Представлены проекты политических организаций, имеющих цель практической реализации идеи объединения «сербских» территорий. Проанализирована активность современных сторонников идеи пан-сербизма и рассмотрены основные территориальные претензии сторонников пан-сербизма к странам-соседям.

Ключевые слова: *геополитический проект; идеология пан-сербизма; территориальные претензии; конфликт.*

Uzun J.,
*I. I. Mechnikov National University, Institute of Social Sciences,
Department of History and World Politics, candidate of Political Science, Associate Professor,
Odessa, Ukraine.*

**GEOPOLITICAL PROJECT «OF GREATER SERBIA»:
FORMING AND USE OF MODERN**

The article describes the process of formation and development of the ideology of pan-serbizma. Introducing the draft political organizations with the purpose of practical realization of the association «Serbian» areas. Analyzed the activity of the modern advocates of Pan-Serbism and the basic territorial claims of supporters of Pan-Serbism the neighboring countries.

Keywords: *geopolitical project; the ideology of «panserbizm»; territorial claims conflict.*

Рецензенти: **Семенченко Ф. Г.,** д. політ. н., професор, Херсонський національний технічний університет, м. Херсон;
Бобіна О. В., к. і. н., доцент, Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова, м. Миколаїв.

© Узун Ю. В., 2014

Дата надходження статті до редколегії 20.10.2014.